

MIHOELSZ HALÁLA

Részlet *A grófnő és a király* című visszaemlékezésből

1935. február 5-én játszotta Szolomon Mihajlovics Mihoelsz (1890-1948) Lear királyt. A premier, amelyen jelen volt Tuhacsevszkij marsall és Karl Radek is, megrázta a moszkvai színházi életet.

Ha már a Shakespeare-szerepekről van szó, Mihoelsz a harmincas évek végén elkezdett dolgozni III. Richárd alakján. Ám a háború miatt sok mindent el kellett halasztani. Mihoelsz nem csupán színész és rendező volt — ő vezette a Szovjet Antifasiszta Zsidó Bizottságot is, amelynek megbízásából 1943-ban elutazott az USA-ba, Kanadába, Mexikóba, Angliába, hogy az ottaniak közvetlenül értesülhessenek a háborús eseményekről, és pénzt gyűjtsön a Vörös Hadseregnek.

A háború befejezése után bemutatta a *Freilechs* című előadást, amelyért állami díjat kapott; új előadásokra készült, sokat dolgozott az Állami Díjak Bizottságában. 1948. január 7-én a Bizottság felkérésére Minszkbe utazott. Harminckét évvel később Mihoelsz felesége, a grófi családból származó Anasztaszija Potockaja így számolt be erről a napról:

Január 7-e volt. Korábban Mihoelsz ritkán emlegette gyermekkorát, Dvinszket, a szülői házat. Most azonban elutazás előtt ezt mondta: „Nem leszek messze Dvinszktől és Vityebszktől, talán megátogatom ifjúkorom városát.” Aztán elment a színházba. Korábban sohasem távozott ilyen hangulatban... Nekem akkor valahogy eszembe jutottak korábbi szavai: „Olykor úgy érzem, hogy egyedül felelek egész népemért és az Állami Zsidó Színházért.”

Aztán pedig félútról visszafordult. „Tudod, Aszenyka, nem búcsúztunk el!” „És ha úgy volna? Hamarosan találkozunk!” — tört elő belőlem. Szolomon Mihajlovics mosolygott, de végtelen szomorúsággal és bánattal.

„Amikor megtudtuk, hogy Minszkben elpusztult — most már Sz. Giacintova emlékezik —, azonnal elrohantunk Szolomon Mihajlovics feleségének moszkvai lakására. Sokan voltak, jöttek-mentek az emberek, de senki sem szólt egy szót sem... Ez a csend olyan volt, mint valami éjszakai rémlátomás.

Ott volt Ehrenburg, a Zsidó Színház művészei, Braunstein akadémikus — utóbbi húsz kilométert tett meg gyalog, amikor a dácáján tudomást szerzett Mihoelsz haláláról. Ott volt Kaganovics unokahúga is, részvétét nyilvánította, és azt tanácsolta, hogy ne érdeklődjünk Mihoelsz halálának körülményei iránt..

Január 15-én Mihoelsz koporsóját a Belorusz pályaudvarnál több tízezer ember kísérte — elképesztő csendben. A koporsót odavitték a színházhoz, de mindenki számára váratlanul be már nem vitték...

Szörnyű hideg volt — a könnyek ráfagytak az arcokra. Mielőtt elkezdődött volna a polgári temetés a

színháznál, egy ősz hajú, kis termetű asszony lépett a koporsóhoz, és lilomot tett Mihoelsz lábához. Jekatyerina Peskova volt, Gorkij egykori felesége...

Nem mindenre emlékszem. Kozlovskij énekelt, Gilelsz zongorázott, és volt egy sovány emberke, aki felment a színházzal szemben lévő egyemeletes ház tetejére, és hegedült...”

Anasztaszija Potockaja csak 1981 őszén mondta el nekem, amit Mihoelsz haláláról tudott (elvittem neki Mihoelsz válogatott műveinek kötetét, amelyben visszaemlékezések is szerepeltek.)

„Amikor azt mondták nekem, hogy autószerencsétlenség volt, eszembe jutott, hogy ezzel a módszerrel már korábban is megpróbáltak eltenni láb alól »felesleges embereket« (Frunzét 1925-ben, Kirovot 1934-ben Kazahsztánban — ők is autóbalesetbe kerültek, de megúszták.) Sok sok év múlva olvastam Svetlana Allilujevának, Sztálin lányának emlékezésében: »Akkoriban már ritkán találkoztam apámmal. Egy alkalommal a nyaralóban akkor léptem a szobába, amikor telefonon beszélt valakivel. (...) Egyszer csak ezt mondta, mint valami rezümét: *Autószerencsétlenség*. Jól emlékszem a hangsúlyára — ez nem kérdés volt, hanem kijelentés, válasz. Nem kérdezte, hanem ajánlotta az autószerencsétlenséget. Befejezte a telefonálást, üdvözölt, majd egy idő után ezt mondta: *Mihoelsz autóbalesetben szörnyethalt.*« Ám amikor másnap az egyetemre mentem, egyik hallgatótársam, akinek az édesapja sokáig dolgozott a Zsidó Színházban, sírva elmondta, hogy előző nap vadállati módon meggyilkolták Mihoelszét az autóban. Az újságok pedig *balesetről* számoltak be. (...) Ám amikor Zuszkin felnyitotta a koporsót, és meglátta Mihoelsz fejét, felkiáltott: Nézzék csak, milyen seb van a jobb halántékán! És hogy összeszorítja az öklét! Ez gyilkosság!

Nem sokkal a temetés után megkezdődtek a tömeges letartóztatások: elvitték Zuszkit (súlyos betegen, a kórházból, éjszaka) és más szemtanúkat is. Gondoltam, hamarosan rám kerül a sor.

Március 16-án, Mihoelsz születésnapján, csengettek. Tudtam, hogy idegenek, mivel barátaimmal megbeszéltem, hogy egy hosszút, két rövidet csengetnek. Ott állt az ajtóban egy rendőr, odaadott egy bőröndöt, és valamit aláíratott velem. A bőröndben Mihoelsz holmijai voltak, legfelül egy papír: *A megölt Mihoelsznél talált holmik jegyzéke*. A felöltője hajtókáján odaszáradt vér, a sálján vérnyomok... Úgy látszik, a hóhérok melléfogtak, nem voltak elég éberek — vagy talán úgy gondolták, úgyis tartanom kell a számat, hiszen maga Kaganovics figyelmeztetett erre, a Politikai Bizottság tagja... Vagy épp azt akarják, hogy megszólaljak, és akkor letartóztathatnak »rágalmazásért«?!”

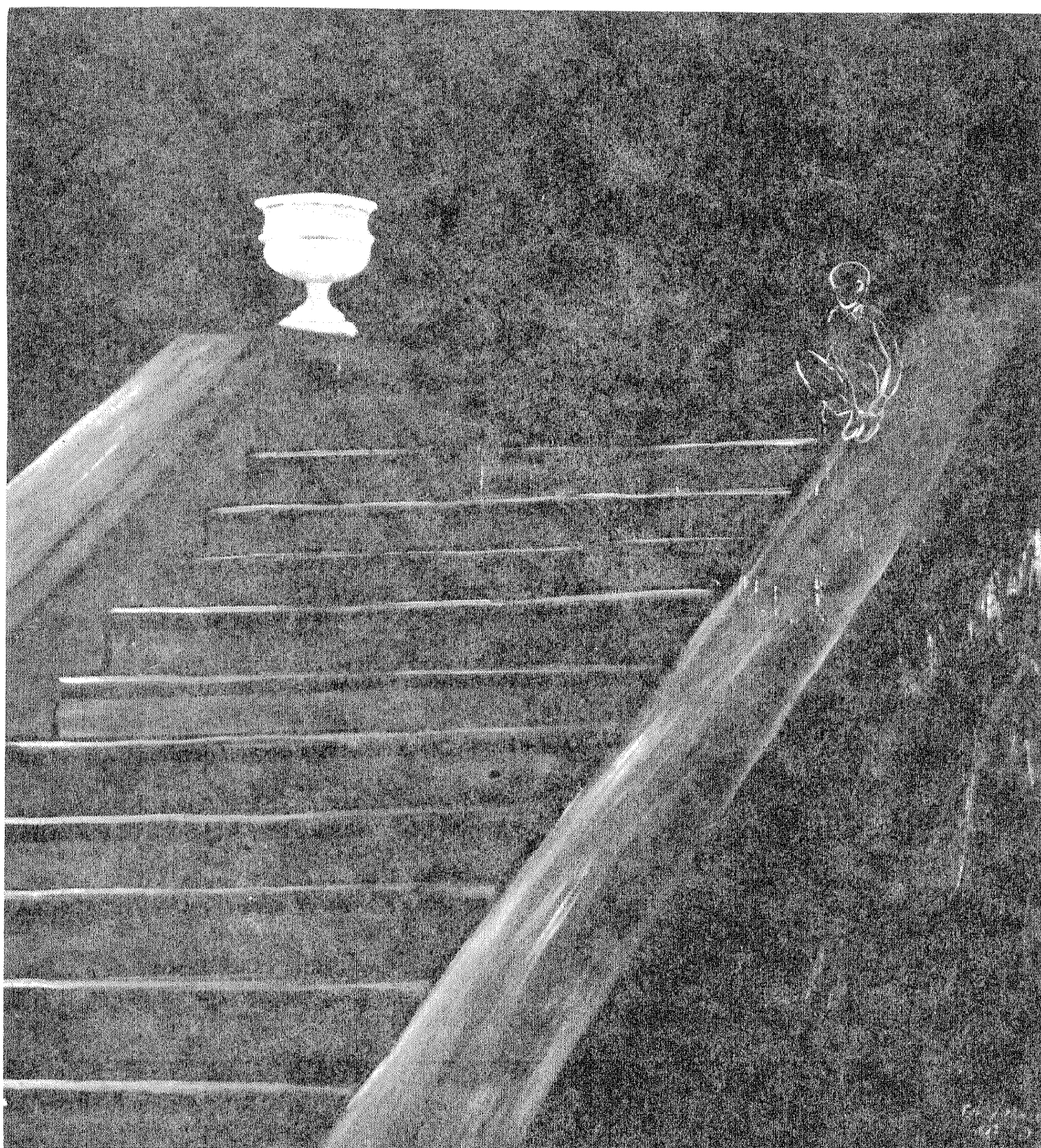
Mihoelsz órája 8 óra 40 perckor állt meg. Személyi igazolványa nem került elő, sőt, a halotti bizonyítványban tévesen a Mihoelsz név állt (Szolomon Mihajlovics eredeti neve Vovszi volt). Ujabb melléfogás...

Anasztaszija Pavlovnát, saját kívánságára, Szolo-

mon Mihajlovics mellé temették, a Donszkoj kolostor falához. Most már mindörökre együtt vannak.

Literaturnaja Gazeta, 1989. febr.6.

Bakcsi György fordítása

Fehér László: Zöld lépcső 1987